

**СТАНОВЛЕННЯ НАУКИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА
НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ****FORMATION OF THE SCIENCE OF ADMINISTRATIVE LAW
IN THE WESTERN UKRAINIAN LANDS**

**Гавриленко О.А., д.ю.н., професор,
професор кафедри міжнародного і європейського права
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5554-4919>**

У статті розглянуто історичний процес становлення та розвитку науки адміністративного права в Україні, визначено вплив європейських традицій, політичних і соціальних трансформацій, детально проаналізовано розвиток науки адміністративного права на західноукраїнських землях, які в різні часи входили до складу європейських держав. Виокремлено три основні етапи: камералістику (XVII–XVIII ст.), поліцейське право (XVIII–XIX ст.) та адміністративне право (XIX–XX ст.). Зазначено, що камералістика, яка виникла в Німеччині та Австрії, започаткувала перші наукові підходи до управління державним господарством і фінансами. Кафедри камералістики у європейських університетах сприяли поширенню раціоналізованого управління в державі. У другій половині XVIII – на початку XIX ст. на основі камералістики формується поліцейське право, яке започаткувало системний підхід до внутрішнього управління державою. Перехід до адміністративного права як окремої науки відбувся у другій половині XIX століття під впливом демократичних перетворень, зокрема Французької революції 1789 р. Важливе значення мало поширення науки адміністративного права в західноукраїнських землях під владою Австрійської (згодом Австро-Угорської) імперії. Львівський університет став осередком цієї науки: тут викладалися дисципліни, пов'язані з адміністративним правом, а професори активно займалися науковими дослідженнями та брали участь у правотворчості.

У міжвоєнний період (Друга Річ Посполита) наука адміністративного права ще більше активізувалася. У Львівському університеті викладалися нові курси з польського адміністративного права та суміжних дисциплін. Представники цієї науки – П. Збігнєв, Т. Біго, І. Вайнфельд, А. Маурицій, Л. Ерліх – поєднували теоретичні дослідження з практикою управління, що підвищувало якість адміністративно-правової науки.

У висновках автор підкреслює, що історичний розвиток науки адміністративного права в Україні демонструє поступовий перехід від державоцентричної до людиноцентричної моделі, яка відповідає принципам правової держави та європейським стандартам. Подальші дослідження історії цієї науки потрібні для удосконалення сучасної адміністративно-правової доктрини та врахування історичних закономірностей при проведенні реформ у сфері державного управління.

Ключові слова: наука адміністративного права, історія права, камералістика, поліцейське право, адміністративне право.

The article examines the historical process of the formation and development of the science of administrative law in Ukraine, highlighting the influence of European traditions, as well as political and social transformations. It provides a detailed analysis of the development of the science of administrative law in Western Ukrainian lands, which at different times were part of various European states. Three main stages are identified: cameralistics (17th–18th centuries), police law (18th–19th centuries), and administrative law (19th–20th centuries). It is noted that cameralistics, which emerged in Germany and Austria, introduced the first scientific approaches to managing the state economy and finances. The establishment of cameralistics departments in European universities facilitated the dissemination of rationalized state administration.

In the second half of the 18th century and the early 19th century, police law developed on the basis of cameralistics, laying the foundations for a systematic approach to internal state administration. The transition to administrative law as an independent field occurred in the second half of the 19th century under the influence of democratic transformations, particularly the French Revolution of 1789.

The spread of the science of administrative law in the Western Ukrainian lands under the rule of the Austrian (later Austro-Hungarian) Empire played a significant role. Lviv University became a center of this science: here, disciplines related to administrative law were taught, and professors actively engaged in scientific research and participated in lawmaking activities.

During the interwar period (Second Polish Republic), the science of administrative law became even more active. At Lviv University, new courses in Polish administrative law and related subjects were introduced. The leading representatives of this field – P. Zbigniew, T. Bigo, I. Weinfeld, A. Maurycy, L. Ehrlich – combined theoretical research with practical administration, which enhanced the quality of the science of administrative law.

In conclusion, the author emphasizes that the historical development of the science of administrative law in Ukraine demonstrates a gradual shift from a state-centered to a human-centered model, aligning with the principles of the rule of law and European standards. Further research into the history of this field is necessary for improving the modern administrative law doctrine and for considering historical patterns in reforming the sphere of state administration.

Key words: science of administrative law, history of law, cameralism, police law, administrative law.

Адміністративне право як одна з основних галузей публічного права відіграє ключову роль у забезпеченні функціонування державної влади, реалізації публічних інтересів та прав громадян. Водночас, незважаючи на важливість цієї галузі, її історичне становлення в Україні досі залишається недостатньо дослідженим у системному контексті.

Наукове розуміння трансформацій науки адміністративного права ускладнюється впливом політичних, соціальних та правових змін. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах реформування адміністративного законодавства, адаптації його до стандартів правової держави та європейського права. Наукове осмислення історичних етапів становлення науки адміністративного права дозволяє виявити закономірності його еволюції, визначити впливи іноземних правових традицій, сформу-

вати теоретичні основи для вдосконалення сучасної адміністративно-правової доктрини.

Становлення адміністративного права в Україні є предметом уваги низки вітчизняних науковців. Значний внесок у дослідження історико-правових аспектів та еволюції адміністративного законодавства зробили А. Авер'янов і Ю. Битяк, які розробили теоретичні основи функціонування публічної влади та системи адміністративно-правового регулювання. А. Селіванов, О. Андрійко, А. Васильєв, О. Синявська досліджували роль адміністративного права в системі державного управління, окреслюючи його значення в умовах демократизації суспільства. Історико-правову проблематику активно вивчали М. Бунге, О. Бандурка, А. Берлач, В. Гаращук і Є. Додін, І. Тарасова, С. Петков, які висвітлювали процес формування адміністративно-правових норм та інституцій. Окремі

аспекти розвитку галузі аналізували також О. Гетьманець, Р. Калужний, Т. Кагановська, Л. Коваль, Т. Коломоєць, Д. Лук'янець, Н. Нижник, Г. Пономаренко, М. Тищенко, О. Харитонova. Їхні напрацювання створюють теоретичне підґрунтя для подальшого дослідження етапів еволюції адміністративного права в Україні.

Формування науки адміністративного права на західноукраїнських землях відбувалося під впливом європейських країн та має тривалу й складну історію. Зокрема воно безпосередньо пов'язане з еволюцією європейських управлінських систем та змінами державного устрою на українських землях: підпорядкування Першій Речі Посполитій, Австрійській, згодом Австро-Угорській імперії, Другій Речі Посполитій, СРСР, незалежності України. Дослідники виділяють такі основні етапи становлення даної галузі науки: камералістика (XVII–XVIII ст.), поліцейське право (XVIII–XIX ст.) та адміністративне право (XIX–XX ст.) [5, 6].

Початковий етап пов'язаний із виникненням камералістики, яка зародилася в XVII столітті в Німеччині та Австрії [5, с. 216]. Первісно вона охоплювала питання управління державним господарством і доходами королівської скарбниці (лат. *camera*) та згодом набула ознак наукової системи, орієнтованої на раціоналізацію державного управління, а саме регулювання страхових, банківських, ломбардних операцій, тобто фактично сприяла створенню правових основ економічної адміністрації. Встановлення перших кафедр камералістики в університетах Халі та Франкфурті-на-Одері заклало підвалини для академічного викладання цієї науки, що мала яскраво виражену економіко-адміністративну спрямованість [1, с. 219]. А вже у 1727 році з ініціативи пруського короля в університетах були засновані кафедри «економічних, поліцейських і камеральних наук», що свідчить про широку інституціоналізацію цієї дисципліни, хоч і в нерозмежованому ще тоді вигляді – без виокремлення суто правових аспектів [6, с. 96], розроблялися курси з права, економіки, статистики, сільського господарства.

Наступний етап розвитку науки адміністративного права пов'язаний із виникненням на основі камералістики поліцейського права, характерною ознакою якого була організація внутрішнього державного управління [5, с. 217]. Як самостійна галузь, наука сформувалася у Німеччині, а її фундаторами вважають Й. Фон Зоннефельса та Іогана Генріха Готлоба Юсті, які перші визначили її основні поняття та мету. Поширившись у країнах Європи, наука поліцейського права розглядалася із різних позицій щодо змісту, засобів і методів [15, с. 43]. Ці ідеї знайшли розповсюдження серед науковців та практиків і на західноукраїнських теренах.

Перехід до адміністративного права як самостійної галузі відбувся у другій половині XIX століття, передусім під впливом демократичних перетворень у Європі, серед яких особливе місце посіла Французька революція 1789 року. Ця революція започаткувала ключові принципи верховенства права, пріоритету прав і свобод людини та їхнього юридичного захисту. У зазначений період в управлінні замість переважно поліцейських методів прямого примусу поступово утверджувалися принципи законності, юридичної відповідальності органів публічної влади та гарантування прав особи. Важливу роль у становленні адміністративного права відіграло створення адміністративних судів, а також формування самостійної адміністративної юстиції у Франції, що забезпечувала захист приватних прав і інтересів від свавільних дій виконавчої влади. Саме інституційне відокремлення адміністративної юстиції та її подальший розвиток в інших європейських країнах стали ключовими чинниками, які сприяли формуванню адміністративного права як окремої галузі правознавства та в майбутньому – важливої складової правової держави [15, с. 44]. Цей історичний розвиток свідчить про поступову трансформацію адміністративного права з інструмента контролю в механізм правової регуляції, підпорядкований вимогам законності та публічного інтересу.

З формуванням сучасного адміністративного права відбулося глибоке переосмислення його сутності, функцій і цілей. Основним акцентом стало зміщення з державоцентризму до людиноцентричної парадигми, в якій особа

виступає не об'єктом управління, а головним суб'єктом адміністративно-правових відносин. Державні органи розглядаються як інструменти для забезпечення умов реалізації, охорони й захисту прав, свобод та законних інтересів громадян. На цьому етапі визначальною стає необхідність гарантування основоположних прав людини, що сприймається як фундаментальна умова стабільного функціонування демократичного суспільства. Центральне місце посідає принцип «зв'язаності адміністрації правом», що означає підпорядкованість владної діяльності правовим нормам.

Якщо розглядати ці етапи формування та розвитку адміністративно-правової науки в контексті поширення її в західноукраїнських землях, то можемо побачити, що після входження Галичини до Австрії у Львівському університеті (Університет імені цесаря Франциска у Львові), який на той час був одним з основних центрів розвитку науки в державі, здійснювалися дослідження і викладання таких адміністративно-правових дисциплін, як австрійське податкове законодавство, австрійське муніципальне право в порівнянні з муніципальним правом Прусії і Королівства Польського, адміністративний семінар [7], наука адміністрування, адміністративно-статистичний семінар [8], австрійське гірничне право, австрійське земельне реєстраційне право [9], фіскальна наука, військове право, самоврядування і автономія [10] та низка інших.

Цю галузь права на західних теренах України активно розвивали Л. Білінський, доктор права, професор політичної економії, який у 1877, 1883, 1887 декан юридичного факультету, 1879 ректор університету [11, с. 7]; Т. Пілат, доктор юридичних наук, почесний професор адміністративного права та статистики; С. Гломбінський, доктор права, професор політичної економії, 1900 декан юридичного факультету, 1909/1910 ректор університету; О. Долінський, доктор права, професор комерційного та вексельного права; Ю. Бузек, доктор юридичних наук, професор статистики, адміністративної науки та австрійського адміністративного права [12, с. 11–13].

Під час входження західних територій до Другої Речі Посполитої у Львівському університеті (Університет Яна Казимира) кількість дисциплін з галузі адміністративного права збільшилася ще більше, так само, як і кількість годин, котрі виділялися на вивчення предмету, що свідчить про розвиток даної науки. До прикладу, в той час у Львові почали викладали навчальні курси «Наука адміністрування та польського адміністративного права», та проводилися «адміністративні вправи» до нього, «Польське податкове законодавство» разом з «адміністративним семінаром», «Польське адміністративне право», «Соціальне управління в Польщі» [13], «Адміністративне провадження», «Оглядовий курс з адміністративного права», «Польське фіскальне право і теорія казначейства» разом із семінарськими заняттями з казначейства, «Теми з польського податкового законодавства», «Виконавче право», «Польський адміністративний процес», «Транспортне право» [14] та інші.

У цей період вагомий внесок у розвиток і дослідження адміністративної науки зробили такі науковці: П. Збігнев – доктор права, професор у галузі адміністративних наук та польського права; Т. Біго – доктор права, доктор адміністративних наук і адміністративного права; І. Вайнфельд – доктор права, дослідник фінансового (скарбового) права та права державної служби; А. Маурицій – доктор права, доцент (заступник професора) у галузі права; Л. Ерліх – доктор права, який також зробив вагомий внесок у розвиток адміністративної науки. Ці науковці не лише формували теоретичні засади адміністративного права, а й сприяли його поширенню через власні наукові праці, лекційні курси та активну участь у правовій дискусії свого часу. [14].

Важливо відзначити, що крім своєї викладацької діяльності, зазначені науковці активно займалися також прикладною роботою, обіймаючи різні посади в органах місцевого та державного управління. Такий практичний досвід надавав їм змогу ґрунтовно досліджувати конкретні аспекти та проблеми адміністративного права, а також ефективно впроваджувати отримані знання у навчальні курси й академічні програми. Взаємозв'язок між теорією

та практикою значно підвищував якість їхніх наукових розробок і дозволяв адаптувати виклад матеріалу до актуальних потреб управлінської діяльності того часу.

Розглядаючи радянський період, слід зазначити, що ідеологічні особливості тогочасної системи управління державою значно вплинули на спотворення адміністративного права як самостійної правової галузі. Зокрема, поліцейська діяльність розглядалася переважно як інструмент забезпечення контролю за поведінкою та діяльністю населення, що відповідало ідеологічним установкам комуністичного режиму. Це, у свою чергу, позначалося на наукових дослідженнях і змісті навчального процесу, які відбувалися у межах панівної комуністичної доктрини.

У цей час на юридичних факультетах викладалися такі дисципліни, як адміністративне право, фінансове право, адміністративна відповідальність у СРСР, основи науки управління, юридична відповідальність, радянське адміністративне право як окрема галузь, народний контроль у СРСР, радянська державна служба та інші.

Серед львівських науковців, які досліджували різноманітні аспекти адміністративного права та брали активну участь у його викладанні, варто відзначити В. Чушенка – завідувача кафедри державного та адміністративного права; Г. Бондаренка і І. Мартянова – доцентів цієї ж кафедри; І. Пахомова – доктора юридичних наук, професора; а також К. Федонюка – завідувача кафедри державного та адміністративного права і декана юридичного факультету. Їхня діяльність сприяла не лише розвитку відповідних навчальних курсів, а й підтримці офіційної ідеології, що визначала сутність адміністративного права в умовах радянської правової системи.

Із проголошенням незалежності України розпочався новий етап розвитку науки адміністративного права, що був тісно пов'язаний з демократичними перетвореннями в державі. Важливим чинником стало прийняття у 1996 році Конституції України, яка заклала основи формування демократичної та правової держави. Це, своєю чергою, зумовило необхідність створення нових адміністративно-правових форм управління, що відповідали б принципам верховенства права, захисту прав і свобод людини та ефективної організації публічної влади. Відповідно, виникла потреба в активному розвитку наукових досліджень у галузі адміністративного права, спрямованих на осмислення та впровадження нових підходів до управлінської діяльності та правозастосовної практики в умовах незалежної української державності [5, с. 218].

Таким чином, з урахуванням стратегії реалізації прав і законних інтересів особи в адміністративному законодав-

стві, а також тактики впровадження основних інструментів правового регулювання адміністративної діяльності, логіку еволюції адміністративного права можна узагальнено представити як послідовність таких основних етапів: виникнення науки камералістики, становлення засад поліцейського права, подальший перехід від поліцейського до адміністративного права, який орієнтований на забезпечення захисту прав і свобод громадян.

У сучасному українському правовому просторі, на підставі аналізу законодавства можна зробити висновок, що національна модель адміністративного права перебуває у процесі поступового переходу від елементів поліцейського права до розвиненої системи адміністративного права. Цей процес відображає прагнення до створення ефективної системи публічного управління, що ґрунтується на принципах верховенства права, демократизму та поваги до прав і свобод людини [3, 4].

Отже, розвиток адміністративного права в Україні є складним і багатограним процесом, який має глибоке історичне коріння та проходить через кілька послідовних етапів трансформації – від камералістики до сучасного адміністративного права. Історія цієї галузі демонструє поступове звільнення від державоцентризму, що було характерне для поліцейського права, на користь утвердження прав людини та демократичного врядування.

Дослідження етапів становлення науки адміністративного права на західноукраїнських землях передбачає необхідність звернення до західноєвропейських правових доктрин, які стали підґрунтям для формування цієї галузі. У науковій практиці склалася така загальна системна періодизація: виникнення камералістики, становлення поліцейського права, перехід до адміністративного права та еволюція його класичної моделі. Кожен із цих етапів супроводжувався трансформаціями у функціях, завданнях та ціннісних орієнтирах державного управління, що безпосередньо впливало на характер наукових досліджень та методологічні підходи.

Крім того, беручи до уваги історичні зрушення у процесах державотворення на українських землях, можна простежити, як на прикладі Львівського університету поступово змінювалася наукова дисципліна адміністративного права. Вона пройшла тривалий шлях розвитку: від прикладної та інструментальної дисципліни до самостійної юридичної науки з чітко визначеним предметом, об'єктом та власною методологією. Цей процес нерозривно пов'язаний із загальним розвитком науки адміністративного права та підготовкою нових поколінь науковців і дослідників, які продовжують вивчення та удосконалення теоретичних основ цієї важливої галузі права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у двох томах: Том 1. Загальна частина / рсд. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). Київ: Вид-во «Юридична думка», 2004. 584 с.
2. Пасічник Н.О. Вплив камералістики на становлення фінансової та фінансово-правової наук в українських університетах XIX ст. *Гуржійські історичні читання*. 2014. № 7. С. 107–110.
3. Кунев Ю.Д., Дувінг В.О. Публічно-адміністративна діяльність – об'єкт адміністративно-правової науки. *Правова позиція*. 2019. № 4 (25). С. 43–50.
4. Кунев Ю.Д., Баязітов Л.Р. Адміністративна процедура: загальна проблематизація праворозуміння та правозастосування. *Вісник Академії митної служби України*. Серія: «Право». 2015. № 2. С. 79–93.
5. Соловей Н.В. Становлення та розвиток адміністративного права в країнах Західної Європи та Україні. *Молодий вчений*. 2020. Вип. 12. С. 215–219.
6. Панасюк Р.П. Камералістика в системі регулювання господарських правовідносин. *Часопис Київського університету права*. 2017. Вип. 1. С. 95–98.
7. Program wykładów w C.K. Uniwersytecie imienia cesarza Franciszka I we Lwowie w latowym półroczu 1877/1878 odbywać się mających. Lwów: C.K. Uniwersytet im. Cesarza Franciszka I, 1878. Dostęp 25 lutego 2025: <https://www.wbc.poznan.pl/publication/434340>.
8. Program wykładów w C.K. Uniwersytecie imienia cesarza Franciszka I we Lwowie w zimowym półroczu roku 1880/1881 r. naukowego odbywać się mających (zimowe półrocze rozpoczyna się 1 października, kończy 20 marca 1881r.). Lwów: C.K. Uniwersytet im. Cesarza Franciszka I, 1880. Dostęp 25 lutego 2025: <https://www.wbc.poznan.pl/publication/434347>.
9. Program wykładów w półroczu zimowym 1908/1909. C.K. Uniwersytet imienia Franciszka I we Lwowie. Lwów: C.K. Uniwersytet im. Cesarza Franciszka I, 1908. Dostęp 25 lutego 2025: <https://www.wbc.poznan.pl/publication/434691>.
10. Program wykładów w półroczu letnim 1913/1914. C.K. Uniwersytet im. Cesarza Franciszka I we Lwowie. Lwów: C.K. Uniwersytet im. Cesarza Franciszka I, 1914. Dostęp 25 lutego 2025: <https://www.wbc.poznan.pl/publication/434870>.
11. Skład Uniwersytetu i program wykładu w półroczu letnim 1890/1891. C.K. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Lwów: C.K. Uniwersytet im. Cesarza Franciszka I, 1891. Dostęp 25 lutego 2025: <https://www.wbc.poznan.pl/publication/434396>.
12. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1910/1911. C. K. Uniwersytet im. Cesarza Franciszka I we Lwowie. Lwów: C.K. Uniwersytet im. Cesarza Franciszka I, 1910. Dostęp 25 lutego 2025: <https://www.wbc.poznan.pl/publication/434720>.
13. Program wykładów w roku akademickim 1923-1924. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Lwów: Uniwersytet Jana Kazimierza, 1923. Dostęp 25 lutego 2025: <https://www.wbc.poznan.pl/publication/427426>.
14. Program wykładów na rok akademicki 1931/1932 i skład Uniwersytetu w latach akademickich 1930/1931, 1931/1932. Lwów: Uniwersytet Jana Kazimierza, 1931. Dostęp 25 lutego 2025: <https://www.wbc.poznan.pl/publication/434913>.